

"BO'LAJAK TARBIYACHILARDA IJTIMOIIY-EMOTSIONAL MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOPEDAGOGIK ASOSLARI

Shokirjonova Zuhraxon Murodjon qizi.

Farg'ona davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

[*zuhraxon0307@gmail.com*](mailto:zuhraxon0307@gmail.com)

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak maktabgacha ta'lim tarbiyachilarida ijtimoiy-emotsional madaniyatni rivojlantirishning psixopedagogik asoslari tahlil qilinadi. Ijtimoiy-emotsional madaniyat tushunchasi, uning tarkibiy qismlari va pedagogik ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonini takomillashtirish va pedagoglarning shaxsiy hamda kasbiy o'sishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: hissiy ong, empatiya, ijtimoiy intellekt, ijtimoiy-emotsional madaniyat, reflektiv ta'lim, pedagogik psixologik treninglar, reflektiv ta'lim texnologiya.

Kirish

Bugungi globallashuv, madaniyatlararo integratsiya va ta'lim sohasidagi jadal islohotlar davrida bo'lajak tarbiyachilarning ijtimoiy-emotsional madaniyatini rivojlantirish dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimi jamiyatning madaniy, axloqiy va ma'naviy barqarorligining asosi bo'lib xizmat qilayotgan bir sharoitda, tarbiyachi-pedagog shaxsida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lishi lozim.

Zamonaviy psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, bola shaxsining har tomonlama rivojlanishi, avvalo, tarbiyachining o'z kasbiga bo'lgan mas'uliyatli munosabati, hissiy barqarorligi, empatiya qobiliyati, muloqot madaniyati va boshqalarni o'zida mujassam etgan ijtimoiy-emotsional saviyasiga bog'liqdir. Bu esa, o'z navbatida, pedagogik kadrlar tayyorlash tizimida ushbu sohani ilmiy-texnologik jihatdan takomillashtirishni taqozo etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ijtimoiy-emotsional madaniyat nafaqat tarbiyachining o'z ish faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishiga xizmat qiladi, balki u bola bilan mustahkam psixologik aloqa o'rnatish, sog'lom psixologik muhit yaratish, emotsional muvozanatni ta'minlash kabi ko'plab pedagogik vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishini ham belgilaydi. Shu sababli, tarbiyachi shaxsini emotsional yetuk, ijtimoiy faol va madaniyatli kadr sifatida shakllantirish bugungi ta'lim strategiyasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda..

Asosiy qism.

Ijtimoiy-emotsional madaniyat — bu insonning ijtimoiy muhitda o'zini tutishi, his-tuyg'ularini anglab, boshqarishi, boshqalar bilan samarali va samimiy muloqotda bo'lish qobiliyatlar majmuasi. Bu tushuncha psixologiya va pedagogikada emotsional intellekt (EQ) va ijtimoiy ko'nikmalar bilan chambarchas bog'liq.

Emotsional madaniyat shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalar bilan muloqotda samimiylik va hurmatni saqlash, stress va konflikt holatlarida oqilona harakat qilish imkoniyatini beradi.

Ijtimoiy-emotsional madaniyat tarkibida quyidagi asosiy komponentlar mavjud:

- Hissiy ong (emotsional ong) — bu shaxs o'z his-tuyg'ularini idrok etish, ularni nomlash va tushunish qobiliyatidir. Tarbiyachi o'z ichki hissiyotlarini aniqlab, ularni atrofdagilarga to'g'ri ifoda etish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Hissiy ong yetishmovchiligi stress, noto'g'ri munosabatlar va ish samaradorligining pasayishiga olib keladi. Misol uchun, tarbiyachi charchoq yoki g'azab kabi hissiyotlarni payqab, o'zini tutishi, bolaning emotsional holatini tushunishi va kerakli tarzda munosabatda bo'lishi kerak.

- Emotsiyalarni boshqarish (regulyatsiya). Bu qobiliyat insonga kuchli stress, xavotir yoki g'azabni boshqarish, hissiyotlarni konstruktiv yo'nalishda ifodalash imkonini beradi. Tarbiyachi emotsiyalarini nazorat qilish orqali bolalar uchun xavfsiz va barqaror muhit yaratadi. Masalan, qattiq ish bosimi ostida tarbiyachi o'z his-tuyg'ularini tartibga solib, sabr va mehr bilan ishlashi zarur.

- Empatiya (boshqalarning his-tuyg'ularini anglash) — bu boshqalarning hissiy holatini sezish va ularga munosib javob qaytarish qobiliyati. Tarbiyachi bolalarning, ota-onalarning his-tuyg'ularini tushunib, ular bilan samimiy va ishonchli munosabatlar o'rnatishi lozim. Misol uchun, bola tushkunlik holatida bo'lsa, tarbiyachi uni tushunib, qo'llab-quvvatlashi zarur.

- Ijtimoiy intellekt — bu shaxsning ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri baholash, boshqalar bilan samarali muloqot qilish va ijtimoiy qoidalar asosida xulq-atvor ko'rsatish qobiliyatidir. Tarbiyachi o'zining va atrofidagilarning hissiy holatini hisobga olib, muvofiq munosabatlarni amalga oshirishi muhim. Masalan, tarbiyachi murakkab jamoaviy vaziyatlarda nizolarni hal qilishda ijtimoiy intellektdan foydalanadi.

- Pedagogik faoliyat ko'p hollarda yuqori bosim va javobgarlikni talab qiladi. Stressga chidamlilik — bu qiyinchiliklarga bardosh berish va tezda tiklanish qobiliyatidir. Tarbiyachi stressni boshqarishni bilishi va bu holatni professional faoliyatga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi kerak.

Maktabgacha ta'limda tarbiyachining ijtimoiy-emotsional madaniyati yuqori bo'lsa, u bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir qiladi. Chunki bolalar tarbiyachining xatti-harakatlarini kuzatib, o'rganadilar va emotsional qobiliyatlarni egallaydilar. Masalan, agar tarbiyachi o'z his-tuyg'ularini boshqara olsa, bolalar ham

stressga chidamlilikni o'rganadilar. Shu bilan birga, ijtimoiy-emotsional madaniyat bolalarning o'zaro muloqotini yaxshilaydi, jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ijtimoiy-emotsional madaniyat — insonning shaxsiyati va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida yuzaga keladi. Psixologik nazariyalar, xususan, emotsional intellekt nazariyasi, ijtimoiy o'zaro ta'sir va shaxsiy rivojlanish asoslari bu jarayonni tushuntirishda muhimdir.

Emotsional intellekt nazariyasi.

Daniel Goleman (Emotsional intellektning targ'ibotchisi). Daniel Goleman — ijtimoiy-emotsional madaniyat va emotsional intellekt tushunchalarini keng ommaga tanitgan olim hisoblanadi. Uning fikricha, emotsional intellekt (EI) insonning o'z his-tuyg'ularini va boshqalar his-tuyg'ularini tushunishi, boshqarishi va ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar majmuasidir. Goleman ta'kidlaydiki, pedagoglarning emotsional intellekti yuqori bo'lsa, ular bolalar bilan samimiy va samarali munosabatlar o'rnatadi, stressga chidamlilikka ega bo'ladi, muloqot qobiliyatlari rivojlanadi. Shuning uchun, maktabgacha ta'limda bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlashda ularning emotsional intellektini shakllantirish — eng muhim vazifalardan biridir.

Erik Erikson (Psixososial rivojlanish nazariyasi). Eriksonning fikricha, har bir shaxs hayotining muhim bosqichlarida ijtimoiy va emotsional muammolarni hal qilish orqali shaxsiy va ijtimoiy identitetini rivojlantiradi. Tarbiyachilar uchun ayniqsa yosh kattalar (bo'lajak tarbiyachilar) bosqichi muhim bo'lib, bu davrda ular o'zlarini jamiyatda qanday tutishni, boshqalar bilan qanday munosabatda bo'lishni o'rganadilar. Erikson ta'kidlaydiki, agar tarbiyachi o'zining psixososial vazifalarini muvaffaqiyatli bajarsa, u ijtimoiy-emotsional madaniyatni rivojlantiradi, bu esa pedagogik faoliyatda katta samaraga olib keladi.

Lev Vygotskiy (Ijtimoiy rivojlanish nazariyasi). Vygotskiy ijtimoiy muhit va o'zaro muloqot shaxsning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlagan. Unga ko'ra, bolalar va tarbiyachilar o'rtasidagi ijtimoiy-hissiy aloqalar o'zaro o'rganish va taraqqiyot jarayonining asosi hisoblanadi. Bo'lajak tarbiyachilar uchun Vygotskiyning nazariyasi shuni anglatadiki, ular nafaqat nazariy bilimlarni, balki hissiy va ijtimoiy ko'nikmalarni ham faol ijtimoiy muhitda rivojlantirishlari kerak.

Reflektiv ta'lim texnologiyasi — bu ta'lim jarayonida o'z faoliyatini, xatti-harakatlarini, fikr va his-tuyg'ularini chuqur tahlil qilish orqali o'zini o'rganish va rivojlantirish usuli. Ushbu texnologiya bo'lajak tarbiyachilarning shaxsiy va professional rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Refleksiya orqali tarbiyachi o'z kasbiy faoliyatida yuzaga kelgan qiyinchiliklar va muvaffaqiyatlarni tahlil qilib, o'zini takomillashtirish uchun aniq yo'nalishlar oladi.

Donald Schön (1983) reflektiv amaliyotni “professional o‘rganishning markaziy jarayoni” deb ataydi. Uning fikricha, pedagog o‘z ishini muntazam qayta ko‘rib chiqsa, yangi tajriba va bilimlarni amaliyotga samarali tatbiq eta oladi. David Boud va boshqalar refleksiya jarayonining ta’limdagi ahamiyatini shunday ifodalaydi: bu jarayon shaxsiy va kasbiy malakani chuqurroq anglashga olib keladi.

Reflektiv ta’limning asosiy shakllaridan biri — kundalik jurnal yuritish. Tarbiyachilar har kuni o‘z ish faoliyatini, uchrashuvlari va darslarini yozib boradilar, keyin esa ularni tahlil qilib, takomillashtirish yo‘llarini belgilaydilar. Bundan tashqari, guruhli muhokamalar, o‘zini baholash mashg‘ulotlari, mentorlar bilan fikr almashish ham reflektiv jarayonni rivojlantirishda yordam beradi.

Pedagogik psixologik treninglar — bu bo‘lajak tarbiyachilarning shaxsiy xislatlarini, ayniqsa, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik, ijtimoiy ko‘nikmalar va konfliktlarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg‘ulotlar tizimidir. Bu treninglar tarbiyachilarga o‘zini boshqarish va atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi.

Tarbiyachilik kasbi ko‘p hollarda stressli vaziyatlar bilan bog‘liq. Masalan, kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda sabr-toqat, hissiyotlarni boshqarish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalari juda zarur. Psixologik treninglar ushbu qobiliyatlarni shakllantirishda yordam beradi. Shuningdek, ular tarbiyachining o‘ziga ishonchini oshiradi, professional va shaxsiy hayotda muvozanatni saqlashga ko‘maklashadi.

Xulosa.

Bo‘lajak tarbiyachilarda ijtimoiy-emotsional madaniyatni rivojlantirish maktabgacha ta’lim tizimining samarali faoliyati uchun muhim shartlardan biridir. Ushbu madaniyat tarbiyachining o‘zaro muloqot, hissiy boshqaruv, empatiya va ijtimoiy moslashuvchanlik kabi ko‘nikmalarini shakllantirish orqali nafaqat kasbiy mahoratini oshiradi, balki bolalar bilan ishlash jarayonida sog‘lom psixologik muhit yaratishga imkon beradi.

Maqolada ko‘rsatib o‘tilgan psixopedagogik asoslar va metodik yondashuvlar bo‘lajak tarbiyachilarning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini samarali rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, mazkur sohada zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ta’lim jarayonining sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Shu boisdan, ta’lim muassasalari va mutaxassislar tomonidan ijtimoiy-emotsional madaniyatni rivojlantirishga doir ilmiy-tadqiqot ishlarini davom ettirish, o‘quv dasturlarini takomillashtirish va amaliy mashg‘ulotlarni yanada interaktiv hamda samarali tashkil etish lozim. Bu esa o‘z navbatida, maktabgacha yoshdagi bolalarning sog‘lom va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotskiy, L.S. (1984). Ijtimoiy rivojlanish nazariyasi. Moskva: Pedagogika.

2. Goleman, D. (1995). Emotsional intellekt. New York: Bantam Books.
3. Erikson, E.H. (1963). Shaxsning psixososial rivojlanish bosqichlari. New York: W.W. Norton & Company.
4. Zimbardo, P., & Leippe, M. (1991). Ijtimoiy psixologiya. Moskva: Progress.
5. Berk, L.E. (2009). Bolalar psixologiyasi. Moskva: MGU nashriyoti.
6. Shadrikov, V.D. (2003). Kasbiy kompetensiyalar va ularni rivojlantirish. Moskva: Institut psixologii RAN.
7. Kozulin, A. (2003). Ijtimoiy-interaktiv o'rganish jarayoni. Moskva: Nauka.
8. Mikoyan, V., & Kuznetsov, A. (2015). Psixologik pedagogika: asoslar va metodologiya. Moskva: Akademiya.
9. Usmonova, D.A. (2020). "Maktabgacha ta'lim muassasalarida ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish". Pedagogika va psixologiya, 3(7), 45-52.
10. Karimova, M. (2019). "Tarbiya jarayonida ijtimoiy-emotsional madaniyatning ahamiyati". Maktabgacha ta'limda innovatsiyalar, 2(12), 22-29.
11. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam, 1995.
12. Ўзбекистон Республикасида мактабгacha таълим тизимини 2030 йилгacha ривожлантириш концепцияси.
13. Xasanboyeva O. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2020.
14. Yusupova M. Bo'lajak pedagoglarda emotsional madaniyatni rivojlantirish metodikasi, Ilmiy maqola, 2023.
15. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.